

Tartuffe í sögu og samtíð - aftanmálgreinar

Höfundur þakkar ritstjórum, ritrynum og Trausta Ólafssyni fyrir góðar ábendingar við ritun greinarinnar.

[i] Jean-Baptiste Poquelin, sem tók sér listamanns nafnið Molière, fæddist í fjölskyldu efnaðra kaupmanna sem hafði verslað með vefnaðarvöru um kynslóðir. Eftir að hafa stjórnað farandleikhópi sem ferðaðist og lék um gjörvallt Frakkland um árabíl, skrifaði hann gamanleiki sem urðu mjög vinsælar við hirð Loðvíks XIV. Frakklandskonungs og í leikhúsum Parísar sem þá var miðstöð menningarlífs í Evrópu.

[ii] Sjá meðal annars í George Steiner, *Dauði harmleiksins*, þýð. Trausti Ólafsson, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2016, bls. 166. Í franskrri bókmenntasögu teljast leikverk þríeykisins Corneilles, Racines og Molières, sem og önnur bókmenntaverk rituð á síðari hluta 17. aldar, til franskrar klassíkur.

[iii] Um áhrif Molières á Holberg má meðal annars lesa í Anne-Marie Lebourg-Oule, „Molière/Holberg“, *Littératures, Mélanges offerts à Monsieur le Professeur André Monchoux* 1/1979, bls. 155–163.

[iv] Ímyndunarveikin (fr. *Le Malade imaginaire*) hefur verið sýnd í níu uppfærslum á Íslandi, Hrekkjabrögð Scapins (fr. *Les Fourberies de Scapin*) hafa verið sett upp þrisvar og einu sinni á dönsku, Aurasálin (fr. *L'Avare*) þrisvar, George Dandin tvisvar, Don Juan tvisvar ... Sjá nánar í grunni Leikminjasafns Íslands: <http://leikminjasafn.is/grunnur/#/listamadur/2679>

[v] Samkvæmt gagnagrunni Comédie française hefur Tartuffe verið sett upp í leikhúsinu að minnsta kosti 29 sinnum frá stofnun þess árið 1680 til dagsins í dag, eða næstum því einu sinni á áratug. Sjá <http://lagrange.comedie-francaise.fr/>. Samanlagður sýningafjöldi á Tartuffe í Comédie française frá upphafi var 3115 sýningar í júlí 2014, skv. kynningu leikhússins á uppfærslu Galins Stoev, <https://www.comedie-francaise.fr/www/comedie/media/document/presse-tartuffe1415.pdf>

[vi] Molière, „Premier placet présenté au roi, sur la comédie du Tartuffe“, í Molière, *Œuvres complètes* II, ritstj. Georges Forestier, París: Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 2010, bls. 191. Molière byggir hér á skáldskaparfræðum rómverska skáldsins Hórasar (65–8 f. Krist) sem kveða á um að ljóðlist og leikhús eigi að veita ánægju og uppfræðslu. Þetta lögmál hafði djúp áhrif á franskt leikhús frá endurreisn til upplýsingar.

[vii] Þessi þrjú leikrit voru gefin saman út á bók í íslenskum þýðingum Karls Guðmundssonar (Mannhatarinn og Tartuffe) og Jökuls Jakobssonar (Don Juan) í ritinu Molière, Þrjú leikrit. Tartuff, Don Juan, Mannhatarinn, Reykjavík: Frú Emilía, 1992. Mannhatarinn tekur til umfjöllunar félagslega vanhæfni manns sem krefst ýtrustu sannsögli af samferðafólki sínu og hafnar málamiðlunum í samskiptum. Don Juan varpar ljósi á ósamræmi milli yfirlýstra gilda aðalsins og framkomu manna af þeirri stétt.

[viii] Patrick Dandrey, „Orgon l'enthousiaste. Une critique du fanatisme ?“, *Dix-septième siècle* 2/2017, bls. 323–332.

[ix] Um er að ræða *École des maris* (1661) og *École des femmes* (1662) en þau verk hafa ekki verið sett upp á Íslandi samkvæmt gagnagrunni Leikminjasafns Íslands.

[x] Georges Forestier, Molière, París: Gallimard, NRF Biographies, 2018, bls. 257–258.

[xi] Georges Couton, „Notice“, í Molière, Œuvres complètes I, ritstj. Georges Couton, París, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1971, 833–888, hér bls. 834.

[xii] John Cairncross, New Lights on Molière, Genf, Droz, 1956, bls. 1–51. Sjá Georges Forestier og Claude Bourqui, „Notice“ í Molière, Œuvres complètes II, París, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 2010, bls. 1354–1389, hér bls. 1362.

[xiii] Georges Forestier og Claude Bourqui, „Notice“, bls. 1364.

[xiv] Í mjög frægu tilsvári („Couvrez ce Sein, que je ne saurais voir“, III, 2, 860) sem í þýðingu Karls Guðmundssonar útleggst sem: „Byrgið þennan barm, / hann særir mína sjón.“ Í Molière, Þrjú leikrit, bls. 34.

[xv] Georges Forestier og Claude Bourqui, „Notice“, bls. 1365.

[xvi] Georges Forestier og Claude Bourqui, „Notice“, bls. 1364.

[xvii] V, 1, 1248. Þýðing Karls Guðmundssonar. Á frönsku hljóma einkennisorðin svo: „Pour la gloire du Ciel et le bien du prochain.“

[xviii] Georges Couton, „Notice“, bls. 862 og 868.

[xix] Tartuffe, I, 4, 233–234, sbr. þýðingu Karls Guðmundssonar: „Tartuff? Hann / er stólpa-stálsleginn // og stór og feitur, – rjóður vangi og munnurinn.“ Í Molière, Þrjú leikrit, bls. 13.

[xx] Jean-Pierre Cavaillé, „Hypocrisie et Imposture dans la querelle du Tartuffe (1664–1669): La Lettre sur la comédie de l'Imposteur (1667)“, Les Dossiers du Grihl, Groupe de Recherche Interdisciplinaire sur l'Histoire du Littéraire, 1997, <https://journals.openedition.org/dossiersgrihl/292>

[xxi] Molière, „Second Placet présenté au Roi, dans son camp devant la ville de Lille en Flandre, par les nommés de la Thorillière et de La Grange, comédiens de Sa Majesté et compagnons du sieur de Molière“, í Molière, Œuvres complètes I, bls. 891–892. Þýðingar eru greinarhöfundar nema annað sé tekið fram.

[xxii] Georges Couton, „Notice“, bls. 835.

[xxiii] Georges Couton, „Notice“, bls. 847.

[xxiv] Georges Forestier, „Notice“, bls. 1361.

[xxv] Áður hafði konungur verið kvæntur frænku sinni, hinni spænsku Maríu-Teresu af Austurríki (1638–1683), sem einnig var heittrúuð. – Árið 1685 var leyfi mótmælenda til að iðka trú sína í Frakklandi, sem samþykkt hafði verið árið 1598, fellt úr gildi með þeim afleiðingum að þúsundir flúðu land.

[xxvi] Paul Bénichou, Morales du grand siècle, París, Gallimard Folio Essais, 1948, bls. 279.

[xxvii] Paul Bénichou, Morales du grand siècle, bls. 281.

[xxviii] Molière, „Préface“ í Molière, Œuvres complètes II, bls. 92. Hinn sanni góði maður (fr. [le] véritable Homme de bien) í trúarlegum skilningi er Cléante, bróðir Elmíru, sjá I. þátt, 5. atriði.

[xxix] Lee MacIntyre, Post-Truth, Cambridge, MA, The MIT Press, Essential Knowledge Series, 2018, bls. 5. Sjá einnig Jayson Harsin, „Post-Truth and Critical communication“, Oxford Research Encyclopedia of Communication, 2018, 1–36, DOI: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.757.

[xxx] Sjá til dæmis Isabelle Calleja-Roque, „Molière actualisé par l'image dans les manuels de collège et de lycée d'aujourd'hui“, Recherche & Travaux, 91/2017, <https://journals.openedition.org/recherchestravaux/934> og umfjöllun um helstu uppfærslur verksins í Frakklandi frá upphafi til aldamóta 2000 í Jean Serroy, „Les mises en scène du Tartuffe“, í Molière, Tartuffe, ritstj. Jean Serroy, París: Gallimard, 2013 [1997], 187–202, einkum bls. 200.

[xxxi] Alsír var frönsk nýlenda til ársins 1962 og því eru í Frakklandi margir íbúar af alsírskum uppruna. Öfgahópurinn Groupe islamique armé (Íslamska herdeildin) frá Alsír hrinti af stað keðju hryðjuverkaárása í Frakklandi síðari hluta árs 1995. Mesta mannfalið varð í hryðjuverkaárásinni sem framin var í Saint-Michel-neðanjarðarlestarstöðinni í París þann 25. júlí 1995 en þar létust 8 manns og 117 særðust. Sjá Guy Pervillé, „Vingt ans après 1995: les attentats de Paris, Lyon et Lille reconsidérés“, Le Figaro, 24. júlí 2015, <http://www.lefigaro.fr/histoire/2015/07/24/26001-20150724ARTFIG00066-vingt-ans-apres-1995-les-attentats-de-paris-lyon-et-lille-reconsideres.php> [sótt 19. september 2018].

[xxxii] Véronique Jacob, „À chacun son Tartuffe“, L'Express, 12. október 1995, https://www.lexpress.fr/informations/a-chacun-son-tartuffe_610166.html [sótt 19. september 2018].

[xxxiii] Institut national de l'audiovisuel, FR3 SOIR3, „Tartuffe de Molière, mis en scène par Ariane Mnouchkine au Festival d'Avignon“, 9. júlí 1995, <https://fresques.ina.fr/en-scenes/fiche-media/Scenes00280/tartuffe-de-moliere-mis-en-scene-par-ariane-mnouchkine-au-festival-d-avignon.html> [sótt 19. september 2018].

[xxxiv] Véronique Jacob, „À chacun son Tartuffe“, L'Express, 12. október 1995, https://www.lexpress.fr/informations/a-chacun-son-tartuffe_610166.html [sótt 19. september 2018].

[xxxv] Ímyndunarveikin (fr. Le Malade imaginaire) er sá gamanleikur Molières sem oftast hefur verið settur upp á Íslandi samkvæmt grunni Leikminjasafns Íslands, <http://leikminjasafn.is/grunnur/#/listamadur/2679>

[xxxvi] Sjá viðtal við Staffan Valdemar Holm á heimasíðu Dramaten: <http://www.dramaten.se/Repertoar-arkiv/tartuffe/> Nálgun leikstjórans, sem felst í að sníða af fyrsta og fimmta þætti, er þó hvorki í samræmi við eldri hugmyndir um fyrstu leikgerð verksins (sem voru fyrstu þrjú þættir verksins samkvæmt skráningum samtímamannsins La Grange) né í samræmi við nýlegar kenningar Molière-sérfræðinga sem viðurkenndar eru í dag (sem hljóða svo að fyrsta leikgerð verksins hafi verið fyrri gerðir af fyrsta, þriðja og fjórða þætti þess leikrits sem við þekkjum í dag).

[xxxvii] Maria Edström, „Totalfysisk Tartuffe med en nypa Kardashians“, Expressen, 14. janúar 2018, <https://www.expressen.se/kultur/totalfysisk-tartuffe-med-en-nypa-kardashians/> [sótt 13. nóvember 2018].

[xxxviii] Kynningarefni Leiklistarhátíðarinnar í Avignon, <http://www.festival-avignon.com/fr/spectacles/2018/tartiufas> [sótt 19. september 2018].

[xxxix] Agnès Santi, „Tartiufas“, La Terrasse, 22. júní 2018, nr. 267, <https://www.journal-laterrasse.fr/tartiufas/> [sótt 19. september 2018].

[xl] Philippe Chevilly, „Avignon 2018: « Tartiufas », les hypocrites au pouvoir, Les Échos, 20. júlí 2018, <https://weekend.lesechos.fr/culture/spectacles/0301995184116-avignon-2018-tartiufas-les-hypocrites-au-pouvoir-2193011.php> [sótt 19. september 2018].

[xli] Béatrice Bouniol, „Festival d'Avignon : Oskaras Koršunovas fait triompher un « Tartuffe » survolté“, La Croix, 20. júlí 2018, <https://www.la-croix.com/Culture/Theatre/Festival-dAvignon-Oskaras-Korsunovas-fait-triompher-Tartuffe-survolte-2018-07-20-1200956476> [sótt 19. september 2018].

[xlii] III, 6, 1097. Í Molière, Þrjú leikrit, bls. 40.

[xlili] Johanna Dupré og Denise Frommeyer, „Theater stellt die Herrschaftsfrage“, Allgemeine Zeitung, 28. apríl 2017, https://www.allgemeine-zeitung.de/lokales/mainz/nachrichten-mainz/theater-stellt-die-herrschaftsfrage_17850606 [sótt 20. september 2018].

[xliv] Manuel Wenda, „Kampf um den Familienbesitz: Rabiát-turbulentes Molière-Stück am Mainzer Staatstheater“, Allgemeine Zeitung, 1. mars 2018, https://www.allgemeine-zeitung.de/freizeit/kunst-und-kultur/theater/kampf-um-den-familienbesitz-rabiát-turbulentes-moliere-stuck-am-mainzer-staatstheater_18557574 [sótt 20. september 2018].

[xlv] Alexander Kohlmann, „Tartuffe als Jesus Christ Superstar“, Deutschlandfunk Kultur, 20. desember 2013, https://www.deutschlandfunkkultur.de/schaubuehne-berlin-tartuffe-als-jesus-christ-superstar.1013.de.html?dram:article_id=272758 [sótt 20. september 2018].

[xlvi] Caroline Montpetit, „« Tartuffe », Choinière et « happening » intergénérationnel“, Le Devoir, 3. febrúar 2018, <https://www.ledevoir.com/culture/theatre/430711/tartuffe-choiniere-et-happening-intergenerationnel> [sótt 3. október 2018]; og Fabien Deglise, „Tartuffe sous haute influence“, Le Devoir, 16. maí 2015, <https://www.ledevoir.com/culture/theatre/440127/festival-transameriques-tartuffe-sous-haute-influence> [sótt 3. október 2018].

[xlvii] Sjá t.d. Didier Méreuze, „Dans « Tartuffe », Michel Bouquet au sommet“, La Croix, 2. október 2017, <https://www.la-croix.com/Culture/Theatre/Tartuffe-Michel-Bouquet-sommet-2017-10-02-1200881182> [sótt 19. september 2018].

[xlviii] Laurence Liban, „Tartuffe à l'Odéon: l'alchimie ne prend pas“, L'Express, 17. apríl 2014, https://www.lexpress.fr/culture/scene/tartuffe-a-l-odeon-l-alchimie-ne-prend-pas_1509526.html [sótt 19. september 2018].

[xlix] Audrey Bigel, „Tartuffe, Molière, Luc Bondy, Odéon“, État critique, <https://www.etat-critique.com/tartuffe-moliere-luc-bondy-odeon/> [sótt 19. september 2018].

[l] Sjá t.d. Michael Billington, „Tartuffe Review – bilingual production squanders Molière's wit and wisdom“, The Guardian, 30. maí 2018, <https://www.theguardian.com/stage/2018/may/30/tartuffe-review-theatre-royal-haymarket-audrey-fleuret-paul-anderson> [sótt 19. september 2018].

[li] Paul Taylor, „Tartuffe, Theatre Haymarket, London, review: A dual-language, modern updating does not fulfil its promise“, The Independent, 30. maí 2018, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/theatre-dance/reviews/tartuffe-review-theatre-royal-haymarket-french-modern-updating-trump-christopher-hampton-a8375551.html> [sótt 20. september 2018].

[lii] Fabienne Darge, „Le « mystère » Tartuffe incarné par Michel Vuillermoz“, Le Monde, 26. september 2014, https://www.lemonde.fr/culture/article/2014/09/26/le-mystere-tartuffe-incarne-par-michel-vuillermoz_4494348_3246.html [sótt 3. október 2018].

[liii] Gwénola David, „Galín Stoev, L'Attraction du vide“, La Terrasse, 1. september 2014, <https://www.journal-laterrasse.fr/galin-stoev-lattraction-du-vide/> [sótt 3. október 2018].

[liv] Fabienne Darge, „Tartuffe, un « gueux » dans une famille bourgeoise“, Le Monde, 12. mars 2015, https://www.lemonde.fr/scenes/article/2015/03/12/la-revanche-sociale-de-tartuffe_4592510_1654999.html [sótt 3. október 2018].

[lv] Andrew Dickson, „Molière's Tartuffe in a new incarnation at the RSC“, Financial Times, 3. ágúst 2018, <https://www.ft.com/content/fc17b360-93eb-11e8-95f8-8640db9060a7> [sótt 5. nóvember 2018].

[lvi] Þórhallur Þorgilsson, Drög að skrá um ritverk á íslenzku að fornu og nýju af latneskum eða rómönskum uppruna. I. Frakkland, Reykjavík, Landsbókasafn Íslands, 1954, bls. 70. Handrit þýðingarinnar virðist vera glatað en leikskrá sýningarinnar er varðveitt á Borgarskjalasafni.

[lvii] Guðmundur Kamban, „Tartuffe“, Morgunblaðið, 25. júní 1929, bls. 2 [sótt á timarit.is 31. október 2018].

[lviii] Samkvæmt grunni Leikminjasafns Íslands, <http://leikminjasafn.is/grunnur/#/leiksyning/1429>

[lix] Stefán Hilmarsson, „Leikfélag stúdenta í útvarpinu“, Útvarpstíðindi, 9. árgangur 1946, 6. tölublað, bls. 136–137 [sótt á timarit.is 30. október 2018].

[lx] Bogi Ólafsson (1879–1957) var lengst af enskukennari við Menntaskólann í Reykjavík. Í Kennaratali kemur fram að hann hafi lagt stund á nám í ensku, þýsku og sögu við Kaupmannahafnarháskóla og þýtt ensk bókmenntaverk á íslensku auk ótilgreindra leikrita fyrir Leikfélag Reykjavíkur. Sjá: Ólafur Þ. Kristjánsson, Kennaratal á Íslandi, I. bindi, Reykjavík, Oddi, 1958, bls. 88. Í leikhandritinu, sem er óútgefið og varðveitt á Landsbókasafni Íslands – Háskólabókasafni, kemur glögglega fram að þýðing Boga hefur verið allmikið stytta fyrir leiklesturinn í útvarpinu.

[lxi] „Klassísk hræsni. Sex leiklistarnemar útskrifast úr Leiklistarskóla Íslands með því að sýna Tartuffe eftir Molière í Lindarbæ.“ Tíminn, 4. maí 1986, bls. 6 [sótt á timarit.is 17. september 2018]. Karl Guðmundsson tekur sjálfur fram að leikritið hafi verið þýtt frá 6. janúar til 9. apríl 1986, sjá Molière, Þrjú leikrit, bls. 67.

[lxii] Nánari umfjöllun um þýðingar Karls Guðmundssonar á leikritum Molières í bundnu máli má finna í grein Ásdísar R. Magnúsdóttur og Guðrúnar Kristinsdóttur, „Um braglínur, lausamál og ljóðrænu í þýðingum úr frönsku yfir á íslensku. Franskar ljóðsögur og leikrit í bundnu máli“, Skírnisir, 2018/2, bls. 393–431.

[lxiii] Sjá til dæmis Gunnar Stefánsson, „Klassíkin lifir í Lindarbæ“, Tíminn, 8. maí 1986, bls. 15 [sótt á timarit.is 5. nóvember 2018].

[Ixiv] Sverrir Hólmarsson, „Flug og stíll“, Þjóðviljinn, 7. maí 1986, bls. 5 [sótt á timarit.is 5. nóvember 2018].

[Ixv] „Leikfélag Reykavíkur frumsýnir Tartuffe: Frjálslega farið með efnið – segir Þór Tulinius leikstjóri“, Dagblaðið Vísir – DV, 12. mars 1993, bls. 17 [sótt á timarit.is 13. nóvember 2018].

[Ixvi] Martin Regal, „Lakkrís-Moli-ère“, Pressan, 18. mars 1993, bls. 25 [sótt á timarit.is 5. nóvember 2018].

[Ixvii] Auður Eydal, „Loddari afhjúpaður – lausbeislað grín“, Dagblaðið Vísir – DV, 15. mars 1993, bls. 16 [sótt á timarit.is 5. nóvember 2018].

[Ixviii] „Stúdentaleikhúsið sýnir Platarann í Kaffileikhúsinu. Svik og prettir Tartuffe“, Morgunblaðið, 24. febrúar 2000, bls. 63 [sótt á timarit.is 14. nóvember 2018].

[Ixix] Trausti Ólafsson, „Leikhúsmál – fyrsti hluti“, Starafugl, 26. júní 2014, <https://starafugl.is/2014/leikhusmal-fyrsti-hluti/> og „Skuggar ásta, blóðs og hefndar. Miller í Þjóðleikhúsinu“, Starafugl, 1. október 2016, <http://starafugl.is/2016/skuggar-asta-blods-og-hefndar/> [sótt 19. október 2018].